

Посольство України в Республіці Білорусь
Мінське міське об'єднання українців "Заповіт" БГОУ "Ватра"
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою

УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

*Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції*

**"Українсько-білоруські
культурні зв'язки:
історія і сучасність"**

Випуск 2 (7)

Чернігів
2009

Ф.К.БАГУШЭВІЧ – ПОГЛЯД ПРАЗ ГАДЫ

Галина Осіпова (Ніжин, Украіна)

Паміж беларускім і украінскім народамі склалася даўняя традыцыйная дружба. Нас аб'ядноуе супольны гістарычны лёс, блізкая моў і культур, падобныя палітычныя, нацыянальныя, эканамічныя і культурныя праблемы на усіх гістарычных этапах барацьбы за сваю нацыянальную незалежнасць і дзяржаўнасць. Таму цалкам зразумелы інтарэс розных пластоў украінскага грамадства да Беларусі. Украінскіх чытачоў цікавяць эканамічныя, палітычныя, літаратурныя і агульнакультурныя справы нашых суседзяў-беларусаў, ход іхняга нацыянальнага і культурнага адраджэння.

Так склалася гістарычна, што Нежін – горад, дзе пражывалі і пражываюць людзі розных нацыянальнасцей. Тут існуюць і польская дыаспора, і грецкая абшчына, яўрэйская, асірыйская абшчына. Але няма беларускай дыаспары. Напэўна, хоць у Нежыне і пражывае многа беларусаў, ну яны настолькі аб'ядналіся з украінскім народам, што вельмі цяжка найці адрознення у нашых народах. А можа не знашлося такога арганізатара, каб сумеў аб'яднаць нашых зямлякоў. І хоць Украіна цёпла, па мацярынскі зустрэла і сустрачае нашых зямлякоў, мы, беларусы, які пражываюць тут, павінны зберагчы агенчык нашай беларускай культуры, бо гэта пакладае на нас памяць нашых бацькоў.

А пра Ф.Багушэвіча абавязкова трэба гаварыць, бо гэта ён заслужыў сваім жыццём і як сказала Эліза Ажэшка "ён быў адным з высакароднейшых людзей, якія служылі нашай зямлі"

Францішак Багушэвіч – вялікі шукальнік праўды і самы яркі прадстаўнік беларускай літаратуры дарэвалюцыйнай эпохі. Яму выпай гонар стаць адным з роданачальнікаў беларускай нацыянальнай літаратуры, заснавальнікам крытычнага рэалізма.

Нялёгкае жыццёвая доля выпала беларускаму паэту. Куды толькі ні кідаў яго лёс: вучыўся ён у Вільні і Пецярбургу, працаваў настаўнікам у глухой беларускай вёсцы Доцішкі, са зброяй у руках змагаўся ў Аўгустоўскіх лясах супраць прыгнёту царызму, амаль дваццаць год пражыў на Украіне і ў Валагодскай губерні, цяжасці з выданнем твораў на роднай мове прымушалі ездзіць у Кракаў і Варшаву біць чалом польскім кныгавыдаўцам.

Біяграфія Багушэвіча складзена на падставе выпадкова ўцалелых фактаў. Скарэй за ўсё, таму што былі такія складныя часы і па-другое не трэба забываць, што ён не стаяў у гэтую пераломную эпоху на раздарожжы. Для яго не існавала пытання, з кім ісці: з дэмакратыяй ці з абаронцамі старых, антынародных парадкаў? Хістання выключаліся. Пры жыцці Багушэвіча на ягоныя зборнікі была надрукавана адна-адзіная рэцэнзія. І часта тыя, хто нават чытаў паэтавы вершы, не ведалі сапраўднага імя аўтара. Бязлітасны час захаваў нам вельмі мала звестак пра Францішка Багушэвіча, але ён, гэты час, і вымераў сапраўднае значення для нашай культуры сціплага судовага следчага, які быў першым у шэрагу вялікіх нацыянальных паэтаў.

Так склалася, што амаль дваццаць год пражыў Францішак Багушэвіч на Украіне. Здараліся тут і радасці і гора. Апошняе пераважала. На Украіне паэт спазнаў і першыя радасці свайго жыцця. У Канатоце ён блізка сышоўся з мінчанкай Габрыэляй Шклённік, якая ў 1847 годзе выйшла за яго замуж. Паэт да канца дзён сваіх захаваў радасныя успаміны аб Украіне і яе таленавітым, працалюбівым і гасцінным народзе.

Сюды, у Нежын, і закінуў лёс аўтара "Дудкі беларускай". Рэпрэсіі царскіх сантрапаў абмінулі Ф.Багушэвіча: ён дзейнічаў у часе паўстання ў тых мясцінах, дзе ніхто асабіста яго не ведаў, таму улады не змаглі сабраць кампраметуючага матэрыялу, але заставацца ў Вільні было небяспечна і паэт палічыў за лепшае з'ехаць з нядрэмнага вока ўлад, які пазіралі на яго скоса і падазронна. Якраз у гэты крытычны перыяд давалося яму сустрэцца з Янам Карлавічам (выдатным польскім філолагам і этнографам, які на працягу доўгага часу вывучаў вусную паэтычную творчасць беларускага народа і жыў па суседству і з якім Багушэвіч да апошніх дзён падтрымліваў блізкія сувязі), які не толькі ад шчырага сэрца паспачуваў бядзе і параіў ехаць у далёкі Нежынскі юрыдычны ліцей, але нават пазычыў грошай на дарогу. Так Ф.Багушэвіч 7 мая 1865 года трапіў на украінскую зямлю – у горад Нежын, дзе яму відаць, былі гарантываны асабістая бяспека і магчымасць набыць жаданую адукацыю. Перад намі афіцыйныя дакументы аб паступленні Францішка Багушэвіча ў гэтую наўчальную установу, якія знаходзяцца у нашым гарадскім архіве. Вось яго уласноручная заява: "Его Превосходительству Господину Директору Нежинского Графа Кушелева-Безбородько и Действительному Статскому Советнику и Кавалеру Егору Павловичу Стеблин-Каменскому Дворянина Франца Казимировича Богусевича

Прошение

Желая ревностно заняться приспособлением себя к Государственной службе по гражданской части, честь имею покорнейше просить его Превосходительство дозволить поступить в число студентов лицея Кушелева-Безбородько, вверенного Вашему Превосходительству.

Присем честь имею представить

- а) Свидетельство Санкт-Петербургского Университета
- б) Копию Указа о дворянстве
- в) Метрическое свидетельство г. Нежин 1865, Мая 7-го дня."

У Францішка Багушэвіча патрабавалі прадставіць пасведчанне аб паводзінах пасля выбыцця з Санкт-Пецяярбурскага універсітету, што ім і было выканана, і 29 мая 1865 года яго залічылі студэнтам ліцея.

Матэрыяльнае становішча бацькоў Францішка Багушэвіча і надалей заставалася, відаць, дрэнным. Інакш ён у снежні 1865 года не пісаў-бы такога прашэння: "Не имеа никаких средств к жизни, я положительно не в состоянии продолжить образование на собственный счёт; крайняя моя бедность заставляет меня просить Начальство о назначении стипендии, но для этого необходимо свидетельство Вашего Высочородия о бедности, а посему осмеливаюсь утверждать высочороднейшей просьбой о снабжении меня таковым. При сем честь имею представить засвидетельствование от трех дворян Вашему Высочородию уезда о крайней моей несостоятельности." Нажаль, гэта прашэння не было задаволена. 26 жніўня 1865 года Багушэвіч з Нежына пісаў маці Я.Карлавіча "Толькі нядаўна я атрымаў рэпетытарства на вельмі цяжкіх для мяне умовах, але для Нежына яно даволі добра аплочваецца – за 8 руб. у месяц (бяруць тут студэнты ліцэя і па 3 руб.), чаго ўжо хапае на стол і кватэру, і я задаволены, што не буду ў цяжар людзям, якім і без мяне шмат турбот". Толькі у 1867 годзе яму нарэшце далі стыпендыю.

Як відаць з гадавых ведамасцей, вучыўся Францішак Багушэвіч у ліцэі добра і выпушчаны чыноўнікам "12 класа". Чын гэты даваў права на званьня губернскага сакратара. Цікавым мне здалося прашэння паэта у 1868 годзе, калі ён прасіў выслать дакументы у горад Чарнігаў, якія, на мой погляд, характарызуюць яго як чэснага і добрасумленнага чалавека. Вось яны "Состоя в настоящее время на службе в г.Чернигове, покорнейше прошу Ваше Превосходительство выслать мои документы в г.Чернигов, по жительству моему, в дом Мухи, при чем имею честь присовокупить что если окажутся за мной книги библиотеки Лицея и студенческой, то обязуюсь возратить их стоимость немедленно".

Скончыўшы ў 1868 годзе ліцэй, Багушэвіч затым каля пятнаццаці год працаваў у судовых органах на Украіне. І толькі прыблізна у сярэдзіне 80-гадоў яму нарэшце трапілася магчымасць зноў вярнуцца на радзіму, у Вільню, дзе Багушэвіч меў службу адваката пры акруговым судзе. Нажаль, мы не ведаем, з якога часу Францішак Багушэвіч пачаў пісаць, але як піша даследнік творчасці паэта Сцяпан Майхровіч "перыяд гэты можна вызначыць больш-менш дакладна. Найбольш верагодна, што гэты былі 1865-1868 гады, калі паэт быў студэнтам Нежынскага юрыдычнага ліцея і як вядома, спачатку пісаў вершы на украінскай мове. Яго актыўная літаратурная творчасць пачалася, бясспрэчна, у гады судовай практыкі ў Канатопе і працягвалася пасля пераезду ў 1884 годзе ў Беларусь." Гэта зцверджае і біограф Багушэвіча, польскі літаратар Напалеон Роўба. Але вершы Багушэвіч у гэты час пакуль не друкуе і значная часціна іх "пропадала в приватних архивах друзів" за сведчаннем Н.Роўбы.

Жывучы на Украіне, Багушэвіч блізка пазнаёміўся з жыццём украінскага народа. "Тут ён набыў сярод сельскага насельніцтва, – успамінае калега Багушэвіча Н.Радзін, – вялікую папулярнасць і любоў. Яго звалі бацькам, добрадзеем, звярталіся да яго за парадамі і дапамогай. Службу ён пакінуў па арыгінальнай прычыне. Адночы ён прыцягнуў да адказнасці чалавека, віна якога спачатку здалася яму бясспрэчнай. Потым ён пачаў у ёй сумнявацца, але ўжо было позна. Ён пайшоў да старшыні суда і настойваў на сваім звальненні; ён не мог прымірыцца са сваім сумненнем..."

Багушэвіч быў у захапленні ад перадавай культуры, літаратуры, мовы украінскага народа. Пад уплывам вялікага Шаўчэнкі ён пачаў свае першыя вопыты на украінскай мове. Вось, напрыклад, што расказвае пра паэта адзін з украінскіх інтэлегентаў, Д.Дарашэнка, у доме якога, у Вільні, ён часта бываў: "Вясною 1898 года давялося мне пазнаёміцца з самім Францішкам Багушэвічам. Сталася гэта вось якім спосабам. Раз, вярнуўшыся з свайго

службовага падарожжа некуды ў бок Мінска, бацька з захопленнем расказваў мне аб дужа цікавым знаёмстве... якое завязалася ў яго на чыгунцы". Далей гаворыцца аб тым, што новы знаёмы, "які служыў на Украіне, як судовы следчы ў Чарнігаўшчыне, вельмі добра навучыўся па-украінску і вось цяпер у дарозе ўвесь час гаманіў з бацькам на гэтай мове, апавядаючы шмат цікавага з сваіх успамінаў пра Украіну. Гэта быў Багушэвіч. Новае знаёмства вельмі зацікавіла бацьку. Ён пайшоў да Багушэвіча з візітамі запрасіў яго да нас. І вось праз нескількі дзён прыйшоў да нас увечары пан сярэдняга росту, з падстрыжанай барадой і доўгімі вусамі, з добрымі крыху сумнымі вачыма, які гутарыў ціхаю роўнаю моваю. Разгутарыліся. Я паказаў гасцю "Зорю" (часопіс ліберальнага кірунку. Выдаваўся на украінскай мове ў Львове); відаць яна была гасцю вядома, і ён зразумеў, што значыць факт атрымання забароненага часопісу малым гімназістам дзесьці ў Вільні. Ён пацалаваў мяне ў галаву і сказаў, што кожны чалавек павінен любіць свой народ, шанаваць сваю мову і працаваць дзеля свайго краю. Гэта былі першыя словы, пачутыя мною ў жыцці...ад дарослага, "саліднага" чалавека аб нацыянальным абавязку, і гэтыя словы наўвекі ўрэзаліся ў маю памяць, як свайго роду благаслаўленне ці заповіт. Наш госць пачаў гутарыць аб беларускім народзе...аб цяжкім жыцці гэтага народа, аб заняпадзе ў яго асветы і культуры. Ён прачытаў нам адзін верш – гэта была вядомая яго "Праўда". Чытаў ціхім голасам, памалу, але ў ягоным чытанні было гэтулькі глыбокай любві, гэтулькі пачуцця, гэтулькі глыбокае любві, гэтулькі непадробнае шчырасці, што чытання зрабіла на нас веліказарнае ўражанне. Мы з бацькам былі глыбока ўзрушаны і некалькі часін сядзелі моўчкі. Толькі цяпер зразумелі мы красу беларускага слова. Мы спыніліся: хто-ж аўтар гэтых цудоўных вершаў? Але Багушэвіч не прызнаўся, што гэта ён напісаў іх. Ён прачытаў нам яшчэ некалькі паэзій...яны таксама спадабаліся, як і "Праўда".

Гэтыя вельмі цікавыя біяграфічныя звесткі маюць важнае значэння, перш за ўсё, у тым сэнсе, што ставяць на больш рэальныя асновы і меркаванні аб уплыве, побач з рускай класічнай і украінскай літаратуры на фарміраванне мастацкага таленту маладога Багушэвіча.

Няма нямакага сумнення ў тым, што на Украіне паэт узбагаціў свой жыццёвы вопыт пазнанням народнага жыцця, дасканала авалодаў мовай братняга народа і грунтоўна вувучыў яго літаратуру і мастацтва. Судовая практыка кожны дзень блізка сутыкала яго з прастымі сялянамі, і ён знаходзіў тут шмат агульнага з побытам людзей беларускай вёскі, пераконваючыся, што народныя пакуты не канчаюцца на Беларусі і за яе межамі набываюць часам яшчэ больш жahlівыя праявы. Таму тут, Францішак Багушэвіч прайшоў вельмі павучальную жыццёвую школу, якая мела для яго пісьменніцкай практыкі надзвычай важнае значэння. А на Украіне яму сапраўды было чаму вучыцца, што пераймаць і наследаваць.

Ужо адно імя геніяльнага Шэўчэнкі стварыла цэлую эпоху ў станоўленні новай украінскай літаратуры. "Магчыма, дзе-нібудзь далёка-далёка за межамі радзімы Тараса Шэўчэнкі ідэйная сіла і мастацкая абаяльнасць яго песен – заўважае з гэтага выпадку Майхровіч – ўспрыяліся інакш. Але Францішак Багушэвіч жыў на Украіне, і лёс братняга украінскага народа непасрэдна хваляваў яго. Назвы зборнікаў Ф.Багушэвіча "Дудка беларуская" і "Смык беларускі" ідуць, бяспрэчна ад Шэўчэнкі. Заўсёды, неадступны клопат пра роднае слова вадзіў пяром паэта, калі ён пісаў да сваіх зборнікаў прадмовы, у скупых радках якіх цэлая праграма літаратуры на цэлую эпоху. Перш за ўсё трэба, каб ажыло, каб зайграла ўсімі сваімі фарбамі пад пяром мастакоў беларускае слова, мова родная, "што ўсе мы завём..." "мужыцкай", і так – нічагусенька, як бы так і трэба". Не, так не трэба, – гаворыць Багушэвіч, – несправедліва гэта, вялікая бяда будзе таму народу, тым пісьменнікам, што цураюцца мовы сваёй. "Яно добра, а нават і трэба знаць суседскую мову, але найперш трэба знаць сваю... Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі!" Любоў да радзімы, да роднай мовы і літаратуры у Багушэвіча спалучаецца з павагай да нацыянальнай культуры іншых народаў. Яму уласціва разумення духоўных сувязей славянскіх народаў. украінцаў, чэхаў, балгар і іншыя славянскія народы паэт называе "пабрацімамі нашымі". І мне здаецца, хоць прайшло больш за сто год з таго часу, калі выйшлі ў свет зборнікі Багушэвіча, яны і сёння не страцілі сваёй актуальнасці. Багушэвіч здолеў прымусіць па-новаму загучаць беларускую мову – натуральна, гнутка, афарыстычна і прыгожа. Гэта, трэба думаць, каштавала яму найвялікшых намаганняў і намаганняў было б

недастаткова, каб паэт не ведаў, як гавораць беларускія людзі не толькі на Ашмяншчыне, але і дзе-небудзь пад Барысавам, адкуль узяў ён свайго Сымона Рэўку.

Можна са зразумелай упэўненасцю сказаць сёння: не "змоўклі песні тыя, што іграў на дудцы", не забылі паэта і на Украіне. Шчыра па братняму ўшаноўвае памяць выдатнага сына Беларусі украінская зямля. Аб гэтым сведчыць і мемарыяльная дошка, на якой напісана, што з 1865 па 1868 год тут вучыўся выдатны беларускі паэт Францішак Казіміравіч Багушэвіч (дарэчы ў бібліятэцы універсітэта знаходзіцца кніга Сцяпана Александровіча "Незабыўнымі сцежкамі" з уласнаручным подпісам аўтара, які з пісьменнікам Паўлам Кавалёвым прязжалі у Нежін на адкрыццё мемарыяльнай дошкі Францішку Багушэвічу 25 красавіка 1960 года дзе, на мой погляд, вельмі цікава аўтар расказвае пра наш горад, пра свята у нашаму універсітэце). Аб гэтым сведчаць і вуліцы у Нежыне і Канатопе, названыя іменем паэта-дэмакрата і шматлікія публікацыі выкладачыў нашага універсітэту: прафесара Самойленка Г.В., Астаф'ева А.Г., Забарнага А.В. і зусім нядаўна надрукованая стацыя Лысага Ігара – карэспандента газеты "Канатопскі край" – "Сын брацкай Беларусі", і кніга беларускага празаіка Васіля Хомченка "Пазнаўшы – затрымаць" (аб канатопскім перыядзе жыцці Багушэвіча), якая вышла у кіевскаму выдаўніцтве мастацкай літаратуры "Дняпро" у перэкладзе Міколы Ануфрыччука.

ФІЛОСОФСЬКА ТАНАТОЛОГІЯ ТА СУЧАСНІ МІФІ ПІЗНАННЯ

Людмила Король (Ніжин, Україна)

Вся мудрість і всі міркування в нашому світі зводяться в кінцевому результаті до того, щоб навчити нас не боятися смерті.
М.Монтень

Наш час відзначений загостреною увагою до філософської екзистенції. Одним із основних постає й "питання про смерть", що набуває детективного характеру, – і не тільки на рівні мас-медіа. Міцно пов'язана із сучасними моделями теоретичного пошуку, що розташовується на території посткласичного простору, "смерть" постає "індикатором людської автентичності".

Танатологія, що фактично тільки формується (або сформувалася) як самостійна галузь науки, зосереджує увагу на феномені смерті як єдиному об'єкті дослідження, досить специфічному, не адекватному в науковому і культурологічному полі зору. Вона підходить до вирішення проблеми не традиційними методами дослідження, а іншим шляхом, що не має аналогів у всій історії науки Нового часу [10].

Танатологія (від грец. θάνατος – смерть й λόγος – наука) розділ теоретичної й практичної медицини, що вивчає стан організму в стадії патологічного процесу, динаміку й механізми вмирання, безпосередні причини смерті, клінічні, біохімічні й морфологічні прояви поступового припинення життєдіяльності організму [11]. Термін "танатологія" у побут медичної й біологічної науки був уведений за пропозицією І.І.Мечникова. У джерел формування танатології, як науки, стояли видатні вчені М.Л.Биша, Клод Бернар, Р.Вірхов, та інші, що поклали початок вивчення смерті як закономірного завершення життя.

Наукове й філософське самовизначення культурології призвело до постановки й вирішення міждисциплінарних проблем пізнання, серед яких помітно виділилася проблема розуміння смерті, що виражає відношення людини до граничних підстав буття.

Сучасна філософська танатологія базується на принципово соціокультурній орієнтації дослідження смерті. Взаємозв'язок філософського й культурологічного вивчення сутності та розуміння смерті в останні роки проаналізовано в дослідженнях О.В.Деомічева, Д.В.Матяш, М.А.Шенкао. Основні теоретичні питання, помітно розширюються й доповнюються у плані ментально-національної специфіки. Разом з тим, формулюються й принципово нові аспекти танатології. У дослідженнях минулих століть особливий акцент робився на культурно-історичних і філолофсько-методологічних аспектах проблеми. Розвиток танатології поступово змінює природничо-наукові орієнтири на соціокультурні й гуманітарні, подає нові траєкторії руху думки, що реабілітують феномен смерті й культ мертвих, без яких людське існування до кінця